

СОЦІАЛЬНА ОСВІТА: наукові дослідження

УДК 141.9

*Бабій С.,
к. філос. н.,
викладач,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ У СВІТЛІ ВІТЧИЗНЯНОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ДИСКУРСУ

У статті аналізуються теоретичні та практичні проблеми модернізації освіти у сучасних умовах глобалізованого суспільства; автор стверджує, що на заваді модернізаційних процесів стоять не лише кризові процеси в економіці та політичному житті суспільства, але й такі явища, як корупція, маніпуляція свідомістю, всесилля чиновника, ангажованість освіти у традиційну проблематику, притаманну індустріальному суспільству; модернізація вимагає викорінення означених явищ, залучення міжнародного досвіду демократизації освіти та її автономії, громадсько-державного управління освітою тощо.

Ключові слова: людина, освіта, культура, модернізація, виховання, зарубіжний досвід.

В статье анализируются теоретические и практические проблемы модернизации образования в современных условиях глобализирующегося общества; автор утверждает, что на пути модернизационных процессов стоят не только кризисные процессы в экономике

и политической жизни общества, но и такие явления, как коррупция, манипуляция сознанием, всевластие чиновника, ангажированность образования в традиционную проблематику, присущую индустриальному обществу; модернизация требует искоренения указанных явлений, привлечение международного опыта демократизации образования и ее автономии, общественно-государственного управления образованием и т. д.

Ключевые слова: человек, образование, культура, модернизация, воспитание, зарубежный опыт.

The article analyzes the theoretical and practical problems of modernization of education in modern globalized society; the author argues that the path of modernization processes are not only the crisis in the economy and political life of society, but also phenomena such as corruption, manipulation of consciousness, omnipotence official engagement in traditional educational problems inherent in industrial society, modernization requires the elimination of these phenomena, attracting international experience democratization of education and its autonomy, social and governance education, etc.

Keywords: people, education, culture, modernization, education, foreign experience.

Потреби змін і реформ освіти постали як системне явище з часів її виокремлення як особливого феномену європейської культури. Розвиток науки, з одного боку, та соціально-економічні запити, з іншого, постійно стимулювали розвиток європейської освіти. До появи індустріального виробництва освіта (та університетська наука) слугувала стратегічним дороговказом соціальним і світоглядним змінам. Однак індустріальне суспільство вибудувало схему, згідно з якою освіта та наука були скеровані на досягнення переважно економічних завдань. Потреба модернізаційних змін у сучасній освіті зумовлена переходом до постіндустріального (інформаційного) типу суспільства, яке ставить перед освітою та наукою нові виклики. Загальні тенденції світового розвитку, які зумовлюють необхідність суттєвих змін у вітчизняній та європейській системі освіти, нині мають форму: прискорення темпів розвитку суспільства, розширення можливостей соціального та політичного вибору, що зумовлює необхідність підвищення рівня готовності громадян до такого вибору; перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, значне розширення масштабів міжкультурної взаємодії, завдяки чому особливой ваги набувають фактори комунікабельності та толерантності; виникнення і поглиблення

глобальних проблем, які можуть бути вирішені лише завдяки міжнародній співпраці, що вимагає формування сучасного типу мислення у молодого покоління та суспільства в цілому; посилення конкуренції в економічній сфері, скорочення сфери некваліфікованої та мало-кваліфікованої праці, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості, що вимагають постійну потребу в підвищенні кваліфікації та перепідготовки робітників і керівників, у зростанні їх професійної мобільності; зростання ролі людського капіталу, який у розвинених країнах складає понад 70 % національного багатства, що зумовлює інтенсивний, випереджальний розвиток освіти як молоді, так і дорослого населення.

Розвинуті країни включились у змагання з нарощування людського капіталу, інтелектуального потенціалу суспільства, наукоємності виробництва тощо. Центром цього процесу все більш рельєфно утверджується проблема модернізації освіти. Щодо її вирішення існують різні підходи. Вчені та педагоги Канади, наприклад, обґрунтовують необхідність модернізації освіти наприкінці ХХ ст. так: по-перше, сучасна освіта сприяє більш успішній участі громадян у політичному та соціальному житті; по-друге, вона виховує спеціальні інтереси до сфери науки та технологій; по-третє, надає відповідну підготовку для ефективності індивіда та країни у цілому в сучасній ринковій економіці; по-четверте, стимулює інтелектуальне та моральне зростання учнів і студентів як раціонально мислячих індивідів [1, с. 502–503]. Подібні ж позиції (з урахуванням національної специфіки) домінують у педагогічних проєктах Бразилії, США, Японії, ряду інших країн світу.

Поділяючи подібні підходи, вітчизняні вчені, зокрема, В. Андрущенко, В. Кремень, В. Литвин та інші, концептуалізували тенденції, що визначають зміст і спрямування модернізації сучасної освіти. Першою тенденцією цього вказується посилення процесу глобалізації економіки, взаємозв'язку та взаємозалежності країн світу. Обумовлюються ці глибинні процеси розвитком науки і технології, виробництва та розподілу, що призводить до формування глобального економічного простору і планетарного інформаційного поля, а також до надзвичайно інтенсивного обміну результатами матеріального виробництва та духовно-інтелектуальних практик і зростання загальної мобільності людей [2, с. 55]. Друга тенденція обумовлена формуванням позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її самореалізації в цьому світі. “Саме ці тенденції значною мірою впливають на реформування системи освіти незалежної України. Тому постала необхідність розробки довгострокової програми структурної адаптації з метою приведення національних освітніх структур у повну відповідність до нових міжнародних умов” [3, с. 55].

Мета модернізації освіти України має полягати у створенні механізму стійкого розвитку системи освіти. Модернізація освіти України повинна стати не тільки завданням освітньої політики (тобто переважно держави), але і знайти широку підтримку всіх верств населення, бізнесових кіл, місцевих громад, громадських організацій тощо. Однак на заваді цьому стоїть низка перешкод системного характеру, які зумовлені суперечностями перехідного періоду від пострадянської системи освіти до демократичної.

Однією із сутнісних вад вітчизняної системи освіти є використання її владою як певного “ресурсу”. Це означає, що за допомогою регуляції доступу до “освітніх послуг” держава дискримінує або обдаровує ті соціальні групи, які вважають за потрібне чиновники, що перебувають при владі. Наявність суверенного статусу в гарантованого Конституцією права на освіту ніяк не перешкоджає державним чиновникам, як і за часів СРСР, використовувати значну кількість “важелів впливу” для маніпулювання ним у своїх інтересах: надбавки вчителям, категорії пільговиків, наукові пенсії тощо. Такий “ресурс” у державі стає об’єктом бюрократичної боротьби, а то й війн за сфери впливу, класичним прикладом чого можна вважати серію “укрупнень” і реорганізацій регіональних вишів або скандали довкола ректорських посад, що відбувалися протягом останніх років. Утім, у цих випадках зворотним боком кланового контролю й непрозорості самих навчальних закладів є тотальна корумпованість.

Корупція на всіх рівнях вітчизняної освіти призводить і до втрати мотивації серед тих, хто навчається. Поширюються небезпідставні уявлення, що реальні знання мало чого варті для влаштування на гідне робоче місце, чесної кар’єри чи матеріального добробуту, натомість зв’язки батьків, протекція родичів, а то й просто гроші допоможуть значно ефективніше. Як зазначає О. Сокирко: “...у жорстко ієрархізованому суспільстві, побудованому на первинних (родинно-кланових) зв’язках, що склалося в Україні, знання й фаховість є вторинними і надто другорядними факторами для соціального просування. Тому диплом, чи то атестат, який засвідчує лише “відбуття/прослуховування” певних курсів для присвоєння кваліфікації, є радше фіговим листком, що прикриває інтелектуальну неповноцінність” [4].

Засоби масової інформації відверто визнають, що корупційна практика давно стала нормою для вітчизняної освіти. Звісно, це не означає, що всі керівні кадри закладів освіти, викладачі чи вчителі беруть хабарі. Проте більшість залучених до освіти людей в тій чи іншій формі лояльні до корупції. Але найсумніше, що навіть серед студентів 43 % терпимо ставляться до цього ганебного явища (згідно з дослідженням,

представленим Україною на засіданні групи держав Ради Європи з боротьби із корупцією).

Складною залишається ситуація з включенням вітчизняної системи до світового освітньо-наукового простору. Вона докорінно не змінилася ані з падінням СРСР, ані з проголошенням Україною вектора євроінтеграції в освіті (у вигляді Болонського процесу). Якщо об'єктивно підходити до цієї ситуації, ані більші обсяги вивчення іноземних мов, ані розвиток програм обміну студентами й аспірантами, ані стажування викладачів і науковців за кордоном принципово не вплинули на зміну освітніх практик нашої країни. “Поглиблення міжнародних зв'язків”, про що перманентно звітує МОН та Академія педагогічних наук у останні роки, насправді стало або зручним каналом відпливу мізків і трудової еміграції молоді, або ж комерційно вигідною для вишів переорієнтацією на навчання студентів із країн третього світу. “На жаль, залізна завіса так і не відкрила шляху до повернення таких стратегічно важливих цінностей освіти, як академічна автономія й етика, вільний вибір спеціалізації та місця навчання, інтердисциплінарність фаху тощо” [5].

Власлива для вітчизняної освіти і проблема *надмірності дипломованих “фахівців”* у галузі економіки (менеджменту), права, лінгвістики тощо. Здається, у сучасному світі немає жодної країни, для якої вироблення освітньої стратегії не становило б істотної проблеми. Труднощі, як-от періодичне “перевиробництво” кадрів у тій чи іншій галузі, надмірна кількість фахівців з університетськими дипломами та вченими ступенями на ринку праці, асинхронність освіти й ринку праці, є проблемою багатьох країн. Утім, у демократичних країнах і демократичних системах освіти подібні проблеми – ознака розвитку, поступу, а для вітчизняної системи освіти це стало виявом стагнації, адже малокваліфіковані фахівці з дипломами вишів, які донедавна були провінційними технікумами, не потрібні не тільки на європейському ринку праці, але і на вітчизняному, вимогливість МОН до подібних вишів “гамується” корупційним чином.

П. Саух зазначає, що головною характеристикою сучасної української освіти є вичерпаність основної педагогічної парадигми, яка поспішно доповнюється скороспілими й експериментально неперевіреними ідеями та окремими елементами європейських освітніх технологій. У зв'язку з цим стан нашої освіти він оцінює як кризу різноманітності, що пов'язана з відсутністю однозначного та зрозумілого способу пристосування освіти до сучасних вимог суспільства, незрозумілою залишається сама місія та призначення педагога, оскільки не ясно, які продукти має створювати освіта [6, с. 62]. Цей дослідник

закликає до розуміння інтеграції вітчизняної освіти в міжнародний простір, об'єктивно спричинена глобалізаційними процесами, не як уніфікацію, а як гармонізацію освітніх систем з метою розширення відповідності й сумісності інтересів усіх учасників процесу на основі збереження різноманітності та поваги до інших культурних традицій. Тобто європейська інтеграція в освіті має розглядатися як діалог, взаємне збагачення освітніх систем. Болонський процес, на його думку, не є тотожним модернізації української системи освіти, а виступає лише механізмом взаєморозуміння й оптимізації відносин між країнами й освітніми системами, що модернізуються. “Тому, ані ізоляція від Болонського процесу, ані бездумне нав'язування зовнішніх стандартів українській освіті не можуть мати соціокультурної перспективи” [6, с. 63].

Поряд з позитивними зрушеннями в освітній галузі, важко не помітити серйозних втрат, яких вона зазнала внаслідок непослідовного та позірного реформування. П. Саух пов'язує їх з хиткістю й недостатнім опрацюванням філософських основ освітніх стратегій, ігноруванням феномену “тектонічних зрушень” у сучасних науці й освіті, невмінням гармонізувати “своє” і “чуже” та ставкою на пишномовні доктрини та програми, які позбавлені як справжніх оригінальних модернізаційних ідей, так і дієвих у наших умовах механізмів їх реалізацій. Тому усе це призвело до руйнації кращих елементів старої системи і не сприяло підвищенню якості освіти ні в загальноосвітній, ні у вищій школі, не стимулювало ні зацікавленості в навчанні школярів і студентів, ані зростанню професійної кваліфікації педагогів. Реформування освіти здійснювалося механістично в напрямі жорсткої стандартизації, що суперечить освітологічним концепціям модернізації, які передбачають становлення і розвиток освіченої дитини, здатної до творчості, саморозвитку й самоорганізації [там само, с. 63].

Інший український дослідник, А. Вітченко теж наголошує на кризовій ситуації у вітчизняній освітній галузі, що поглиблюється внаслідок непослідовності та суперечності підходів щодо її реформування. Внаслідок цього в Україні некеровано самовідтворюється освітня система, яка перманентно відстає від соціальних запитів і потреб народного господарства. Замість того, щоб розвивати суспільство, наша освіта гальмує його наближення до сучасних стандартів, а реформування її суто адміністративними методами призводить до масштабних імітацій виконавцями (як керівниками навчальних закладів, так і колективами) “модернізацій”, “інновацій” тощо [Вітченко, с. 8].

П. Саух доводить, що в основі більшості декларованих “інновацій” у галузі вітчизняної освіти лежить безсистемність і концептуальна

неузгодженість. Частковий, дрібний, косметичний “ремонт” вітчизняної системи освіти, на його думку, міг призвести лише до наявного невтішного стану: більшість “приватних” педагогічних інновацій і державних програм (“Школа майбутнього”, “Вчитель”, “Обдаровані діти”, “Інформатизація освіти”, “Наука і університет” тощо) або не дали очікуваного результату, або так і залишаються нереалізованими [6, с. 66]. Так зміни у функціонуванні закладів середньої освіти лише поглиблюють *переобтяження навчальних програм* і підручників фактичним матеріалом, не позбуваються, а розширюють дублювання, що робить навчальний процес нецікавим для учнів та більш затратним для бюджету. Школярі страждають неврозами, здоров’я більшості з них підривається перенавантаженим навчальним процесом [7, с. 71].

Проблеми вищої школи, яка залишається керованою переважно Міністерством та іншими управлінськими структурами, теж не приховує за купою оптимістичних документів і державних програм. Вища освіта має катастрофічний дефіцит можливостей для розвитку науки, в ній відсутня практика застосування об’єктивних світових критеріїв оцінки кінцевого продукту як у навчанні, так і в дослідницькій роботі, не існує прозорих заохочувальних програм зростання перспективної студентської молоді. Вища освіта, на думку П. Сауха, перетворилася на інструмент реалізації насамперед соціальних, а не спеціально-професійних запитів. Внаслідок цього виник дисбаланс між потребами економіки та хаотичною й структурно непродуманою системою підготовки фахівців [6, с. 66].

Критично налаштовані українські дослідники відзначають, що протягом усіх років незалежності на усіх рівнях управлінської ієрархії в освіті більшість рішень приймалось, по-перше, неадекватно, без незалежного вивчення освітянських реалій і залучення до цього процесу професіоналів-практиків, без широкого громадського обговорення проблем початкової, середньої та вищої школи. По-друге, авторитарно й безсистемно. Головним і визначальним стало бачення проблеми чиновниками від освіти. По-третє, кулуарно, без широкого громадського обговорення поспішно вигаданих або запозичених “інновацій” близьких до педагогіки авторитетів, без відкритої професійної експертизи різноманітних доктрин, програм і проєктів. Провідним актором модернізаційних процесів заявлена держава, а освітня політика України стала моносуб’єктною, тобто такою, що не спирається на суспільні механізми управління освітою та обмежує умови для свободи вибору освітніх технологій, методів і методик [8, с. 68].

Як відзначають російські дослідники, сучасна ситуація (в пострадянських країнах) характеризується тим, що інновації в освіті сприймаються не як впровадження антропологічних концепцій людини та культури, що було характерним для кінця ХХ ст., а як збалансована відповідь на виклики часу, що враховують вимоги ринкової економіки та процеси входження у світове глобалізоване співтовариство. Не краще справи йдуть і з реформами, “які не просто стали перманентними, а й відтворюють той самий порочний підхід. Суть його в тому, що перетворення стосуються лише зовнішніх організаційних (частково інституційних) форм, а цілі, зміст і сутність освіти або залишаються незмінними, або повільно еволюціонують під впливом різних неконтрольованих факторів” [9, с. 18].

Модернізація освіти залишається проблемою, актуальною як для педагогічної теорії, так і для педагогічної практики.

Література:

1. *Огурцов А. П.* Образы образования. Западная философия образования. ХХ век / А. П. Огурцов, В. В. Платонов. – СПб. : РХГИ, 2004. – 520 с.

2. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / авт. кол. : В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К. : Навч. книга, 2003. – Кн. 1 : Пріоритет інтелекту. – 608 с.

3. *Сокирко О.* Ерзац-освіта. Яких змін потребує українська школа [Електронний ресурс] / О. Сокирко. – Режим доступу:

<http://tyzhden.ua/Society/88085>. – Назва з екрана.

4. *Саух П. Ю.* Сучасна освіта: портрет без прикрас (між негативною креативністю ідей і українською вестернізацією) / П. Ю. Саух // за матер. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. “Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси”. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – С. 62–75.

5. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні. Рекомендації з освітньої політики / під заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : К. І. С., 2004. – 160 с.

6. Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси : наук. пр. за матер. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. “Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти” / авт. кол. : В. Г. Кремень, О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех та ін. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 152 с.

7. *Розин В. М.* Философия образования: этюды-исследования / В. М. Розин. – М. : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : Издательство НПО “МОДЭК”, 2007. – 576 с.